

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Тілея

*Науковий вісник
збірник наукових праць*

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 105 (№ 2)

Київ – 2016

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно**Фахове видання**

з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 747 від 13 липня 2015 р., з історичних наук наказом МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р.

Свідомство про державну реєстрацію (переєстрацію) друкованого засобу масової інформації: серія KB № 19946 – 9746 ПР від 31 травня 2013 року

Друкється за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 9 від 30 грудня 2015 р.); Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 15–12–30 від 30 грудня 2015 р.)

Збірник входить до міжнародної індексації

EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); EBSCO InfoBase Index (Індія); РИНЦ (Росія).

Рецензенти:

Панчук М. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Степино М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Онищенко І. Г., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)

Шеф-редактор:

Андрущенко В. П.,
 д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України,
 акад. НАПН України
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М.,
 д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Акопян В. Г.,
 д-р філос. наук, ст.н.с.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Кивлюк О. П., д-р філос. наук, ст.н.с.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Муляр В. І.,
 д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)
Предборська І. М.,
 д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Відповідальний секретар:

Халамендик В. Б.,
 д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф.,
 член – кор. НАН України, акад. НАПН України
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Євтух В. Б., д-р іст. наук, проф.,
 член-кор. НАН України
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
 (Україна, Київ)
Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Армєнія, Єреван)
Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України
 (Україна, Київ)
Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
 (Україна, Київ)

Редакційна колегія:**З історичних наук:**

Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Дробот І. І., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Журба М. А., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Вінниця)
Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Шаповал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

З філософських наук:

Абасов А. С., д-р філос. наук, професор (Азербайджан, Баку)
Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Бєх В. П., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Воронкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Жадько В. О., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Жижек Т. А., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Купечал С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
Миколайчук А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)
Онішко О. Ф., д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)
Свириденко Д. Б., д-р філос. наук, доц.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Тецлав С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгощ)
Уваркіна О. В., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Яшанов С. М., д-р пед. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

З політичних наук:

Андрусишин Б. І., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Балабанов К. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Варзар І. М., д-р політ. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Войналович В. А., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Іванов М. С., д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Кізіма С. А., д-р політ. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Котигоренко В. О., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Крась І., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)
Лапина С. В., д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Макаренко Л. Л., д-р пед. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Остапенко М. А., д-р політ. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Римаренко С. Ю., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Срогошу Т., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)

Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 105 (2). – 408 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

historiographical materials is seen quite clearly scientific tasks for which it is necessary to outline the methodological scheme of studies, to formulate an understanding of the methodological aspects of historiography researches in archeology.

In the article is outlined an understanding of historiography at various stages, is noted the main stages of the study of historiographical heritage, is shown specifics historiography of archeology, is created the basic algorithm, which should be the basis for research searches. The above scheme is seen quite promising for of such searches in the historiography of archaeological science. Previously outlines the general canvas of archaeological Slavic Studies in the Eastern Europe. The ultimate goal of compiling and analyzing of relevant material is to reproduce the process of formation of modern archaeological knowledge of Slavic Studies in Eastern Europe.

Keywords: historiography, Slavic Studies, stages of study, archeological materials, methodological aspects.

Дорошенко Л. В., аспірантка, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев),
Linadoroshenko240490@gmail.com

Раннесредневековые славянские древности Восточной Европы в историографической практике конца XIX – начала XXI в.: к постановке проблемы

Изучение вопросов происхождения и ранних этапов истории славян уже более века невозможно без привлечения археологических материалов, которые сами по себе стали надежной основой для анализа этнокультурных процессов, социально-экономического развития, технологических преобразований. С конца XIX в. накопился значительный объем историографических работ. Составление и систематизация имеющегося историографического материала усматривается вполне наглядной научной задачей, для решения которой необходимо определить методологическую схему исследования, сформировать понимание методологических аспектов историографических исследований собственно в археологии.

В статье обозначены понимание историографии на разных хронологических этапах, указаны основные этапы изучения историографического наследия, показаны особенности историографии в археологии, создан основной алгоритм работы, который должен быть положен в основу исследовательских поисков. Указанная схема, усматривается вполне перспективной для таких поисков в области историографии археологической науки. Предварительно очерчено общую канву развития археологической славистики в Восточной Европе. Конечной целью упорядочения и анализа соответствующих материалов усматривается воспроизведение процесса формирования современных знаний в области археологической славистики Восточной Европы.

Ключевые слова: историография, славяноведение, этапы изучения, археологические материалы, методологические аспекты.

УДК 94(477–25):378«18»

Тарасенко О. О.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри історії України, Інститут суспільства
Київського університету ім. Бориса Грінченка
(Україна, Київ), Olgatarasenko@ukr.net

Спогади М. І. Костомарова про П. В. Павлова (школа істориків Університету Св. Володимира)

Проаналізовано спогади відомого українського і російського вченого, історика, громадського діяча, професора Університету Св. Володимира Миколи Івановича Костомарова (1817–1885) під час його життя та діяльності у Санкт–Петербурзі у 1861–1862 рр., які він залишив у своїй автобіографії, про професора Університету Св. Володимира Платона Васильовича Павлова (1823–1895), якого у 1860 р. було відірвано від викладання в Університеті Св. Володимира, в якому він мав величезний авторитет і глибоке шанування серед студентів, впливав на формування їхнього світогляду, успішно викладав протягом дванадцяти років, формував свою наукову школу, та переведено, фактично вислано, до Санкт–Петербурга. Спогади М. І. Костомарова про П. В. Павлова допомагають зрозуміти події початку березня 1862 р., які спричинили заслання П. В. Павлова без права викладати, відтворити епоху і людей, які в ній жили та глибше зрозуміти вчених, причетних до формування школи істориків Університету Св. Володимира, в якій обидва історики займають одні з найпочесніших місць.

Ключові слова: Костомаров Микола Іванович, автобіографія, спогади, Павлов Платон Васильович, школа істориків Університету Св. Володимира.

Микола Іванович Костомаров (1817–1885) та Платон Васильович Павлов (1823–1895) належать до речників школи істориків Університету Св. Володимира, в стінах якого вони розпочали своє становлення як університетські викладачі та науковці, де обидва працювали на кафедрі російської історії. У Санкт–Петербурзі долі колишніх

професорів Університету Св. Володимира перетнулися. М. І. Костомаров приїхав у північну столицю відбувши заслання у справі Кирило–Мефодіївського товариства, за участь у якому він був заарештований у Києві в 1847 р., а П. В. Павлов був із 1860 р. переведений із Університету Св. Володимира, фактично висланий із Києва у Санкт–Петербург та відірваний від викладання в університеті, в якому він мав величезний авторитет і шанування серед студентів, впливав на формування їхнього світогляду, успішно викладав протягом дванадцяти років та сформував свою наукову школу.

Актуальність статті полягає у спробі глибше зрозуміти вчених, які формували школу істориків Університету Св. Володимира у XIX ст. Спогади М. І. Костомарова про П. В. Павлова описують події, які відбулися із П. В. Павловим на початку березня 1862 р. і стали приводом для його заслання у Костромську губернію без права викладати, відтворюють ситуацію, яка виникла. Окремого дослідження, яке аналізує спогади М. І. Костомарова про П. В. Павлова в історичній літературі на сьогодні немає.

Мета дослідження: проаналізувати спогади М. І. Костомарова про П. В. Павлова, щоб глибше зрозуміти вчених, причетних до формування школи істориків Університету Св. Володимира XIX століття.

Серед представників школи істориків Університету Св. Володимира Микола Іванович Костомаров [2, с. 283–297; 5] займає одне із найпочесніших місць, хоч йому випало попрацювати в Університеті Св. Володимира лише із серпня 1846 р. і до 30 березня 1847 р., арешту у справі Кирило–Мефодіївського товариства [3]. Але саме київський період його життя та діяльності, на нашу думку, значущо сформував спрямування всього подальшого його життєвого шляху у становленні як громадянина, історика та вченого. Молодий Костомаров був сповнений творчих сил і сподівань, разом із соратниками по Кирило–Мефодіївському товариству мріяв про прекрасне майбутнє для Батьківщини, а у день арешту мав обвінчатися і пов'язати все своє життя із Університетом Св. Володимира та Києвом. Київський період життя і роботи в Університеті Св. Володимира сам М. І. Костомаров вважав одним із найщасливіших і найсвітліших моментів свого життя [12; 18]. Робота М. І. Костомарова на кафедрі російської історії склала перший період у становленні школи істориків закладу [19; 16].

Платон Васильович Павлов [2, с. 533–537; 21] посів вакантну кафедру російської історії Університету Св. Володимира після арешту М. І. Костомарова, був її професором протягом 1847–1859 років та виразником школи істориків закладу, яка створювалася [12; 13], сформував свою наукову школу. Її яскравим представником був його учень, вихованець Університету Св. Володимира, згодом його професор І. В. Лашніков [15]. Професор Павлов спрямовував роботу студентства у недільних школах Києва, мав величезний авторитет і шанування серед студентів, впливав на формування їхнього світогляду [9; 20]. Робота професора Павлов в Університеті Св. Володимира на кафедрі російської історії протягом дванадцяти років склала другий період у становленні школи істориків закладу. П. В. Павлов, який формував і розвивав традиції школи істориків Університету Св. Володимира, займає почесне місце серед викладачів і вчених України середини та другої половини XIX ст. [14; 17].

Цінним джерелом для вивчення життя, наукової, громадської, викладацької діяльності М. І. Костомарова є його спогади, які він залишив у своїй автобіографії. Спогади допомагають краще зрозуміти епоху в якій він жив і творив, його сучасників, колег, друзів, зрештою автор спогадів виявляє своє ставлення до описуваних подій свого життя [4, с. 426–651]. Так, у третьому розділі своєї автобіографії «Учительство и профессура в Киеве» М. І. Костомаров розповів про Київський період життя та діяльності [4, с. 461–480]. Свій арешт, ув'язнення та заслання М. І. Костомаров описав у четвертому розділі автобіографії [4, с. 481–489]. Життю та праці у Саратові, куди він був висланий після проведеного року у Петропавлівській фортеці, М. І. Костомаров присвятив п'ятий розділ автобіографії [4, с. 490–501]. Після звільнення від поліційного нагляду в 1856 р. маніфестом царя Олександра II історик у 1857 р. вирушив за кордон і відвідав Швецію, Німеччину, Швейцарію, Францію та Італію, про що він повідав у шостому розділі автобіографії «Освобождение. Поездка за границу. Возвращение. Участие в трудах по крестьянскому делу» [4, с. 501–523].

У сьомому розділі автобіографії «Избрание на петербургскую кафедру. Переезд в Петербург. Приготовление к профессуре. Профессорская карьера. Литературные занятия эпохи петербургского профессорства. Вторая поездка за границу» вчений розглянув згадані події свого життя [4, с. 523–546]. М. І. Костомаров пригадав свою вступну лекцію в Санкт–Петербурзькому університеті: «Стечение публики было большое; несколько государственных лиц посетили мою лекцию. По окончании чтения последовали громкие рукоплескания, а потом толпа молодых людей подхватила меня на руки и вынесла из университетского здания к экипажу» [4, с. 526]. Пригадував М. І. Костомаров і мету, яку він поставив перед собою: «Вступая на кафедру, я задался мыслию в своих лекциях выдвинуть на первый план народную жизнь во всех ее частных видах. [...] Русское государство складывалось из частей, которые прежде жили собственною независимою жизнью, и долго после того жизнь частей высказывалась отличными стремлениями в общем государственном строе. Найти и уловить эти особенности народной жизни частей Русского государства составляло для меня задачу моих занятий историею» [4, с. 527–528].

Саме у восьмому розділі автобіографії «Студенческие смуты. Закрытие университета. Публичные лекции. Скандал в Думе. Выход в отставку от университетской кафедры» М. І. Костомаров згадує про студентські заворушення 1861 р. та закриття у зв'язку із цим Санкт–Петербурзького університету, організацію та проведення у приміщенні Миської думи публічних лекцій декількома професорами, серед них і М. І. Костомаровим та про події, які сталися під час виступу П. В. Павлова 2 березня 1862 р. та після нього [4, с. 546–560].

Платон Васильович Павлов з повним правом обіймає одне із найпочесніших місць серед когорти просвітників – «шестидесятників», діячів освіти, науки і культури, які своєю діяльністю дієво впливали на формування світогляду різночинної молоді, її палкого бажання зробити особистий внесок у розвиток культурного, соціального, політичного життя суспільства [14, с. 241]. У своїх лекціях в Університеті Св. Володимира у 1847–1859 рр. професор Павлов ставив перед слухачами гострі питання, що

безпосередньо перегукувалися із сучасністю, і тим впливав на формування світогляду молоді, спонукав її критично осмислювати дійсність. Лекції історика викликали захоплення і користувалися популярністю серед студентів. Студент, згодом викладач Університету Св. Володимира, Василь Григорович Авсеєнко (1842–1913) [2, с. 11–12] згадував: «Он соединял в себе репутацию уважаемого ученого с ореолом носителя «лучших идей», призванного руководить молодым поколением в его стремлении общественного и морального идеала» [1, с. 723]. Студенти ставилися до професора Павлова з великою повагою. Студент, згодом професор правник Університету Св. Володимира Олександр Васильович Романович–Славатинський (1832–1910) [2, с. 580–583] у спогадах відзначав: «Вряд ли чьи–либо лекции так способствовали умственному развитию, как лекции этого профессора. Он тогда был полон юности, красоты и моральной чистоты. Для Киева он был тем, чем Грановский для Москвы, Каченовский для Харькова – сеятелем истины и добра. Я очень ценил его лекции и не пропустил ни одной из них за все четыре года» [10, с. 619].

Студент медичного факультету, представник Харківсько–Київського таємного студентського товариства, згодом громадський діяч, земський лікар, публіцист Веніамін Йосипович Португалов у своїх спогадах про Вчителя згадував: «Он нас учил нравственности... и больше всего своим примером... Своею сверхъестественной гуманностью, кротостью, незлобивостью, отсутствием всяких низменных страстей. [...] мы впервые постигали, что такое живое, увлекательное, правдивое слово глубокого знатока истории своего народа. Павлов был серьезный ученый, мыслитель, мудрец, народный вития, умевший «Глаголом жечь сердца юношей!». Это при всем том был неиссякаемый клад знаний. Чего он не знал? И что это была за память? Целые летописи катал наизусть. [...] ... сын крестьянки, понятно, что Павлов глубоко сочувствовал всем реформам и готов был душу свою положить за благо родного народа. Мы, молодежь, тогда впервые в общении с Павловым постигли, что значит любить свой народ. Все его рассказы, все его беседы, все суждения и все мысли зиждились на одной и несокрушимой идее: идее о народе. [...] Все грядущие поколения интеллигенции в России не могут желать лучшего и более совершенного образа, каким был П. В. Павлов» [9, с. 253–256].

Отже, для київського студентства П. В. Павлов був кумиром, шанованим вченим, мислителем, спілкування з яким навчало як потрібно любити свій народ. Енергія професора Павлова та дружні стосунки із студентством стали запорукою успішної діяльності недільних шкіл, організацію і діяльність яких у Києві він скеровував. Вчений був щиро й глибоко переконаний, що розповсюдження знань поступово трансформує російське азійське суспільство, студенти–різночинці шукали у недільних школах революційного збудника. Пояснюючи ідеї соціального та культурного прогресу, П. В. Павлов допомагав молоді усвідомити її високу історичну місію. Свідома інтелігентна молодь бачила в його особі не лише спільника, але значною мірою виразника її ідейної позиції. Через свої погляди П. В. Павлов був під поліційним наглядом. Наказом Міністерства народної освіти від 11 грудня 1859 р. ординарний професор П. В. Павлов був призначений членом Петербурзької археографічної комісії із звільненням від посади у Києві.

У кінці 1859 р. П. В. Павлов був переведений на службу у Санкт-Петербург і на початку 1860 р. був призначений лише бібліотекарем бібліотеки для службовців, яка тоді існувала при Міністерстві народної освіти. 14 лютого 1860 р. П. В. Павлова заарештували через справу Харківсько-Київського таємного товариства. Згодом за дозволом Міністерства народної освіти та під його керівництвом він керував недільними школами, які тоді були організовані в Санкт-Петербурзі за зразком київських недільних шкіл та викладав курс всесвітньої історії в училищі правознавства. П. В. Павлов був обраний Радою Санкт-Петербурзького університету екстраординарним професором всесвітньої історії (давнього часу). Проте у 1862–1875 роках він кафедри в університеті не обіймав, а рахувався лише на службі в Петербурзькій археографічній комісії без утримання, а з 1870 р. із невеличким державним утриманням [2, с. 535].

Варто відзначити, що погляди М. І. Костомарова на історію за роки ув'язнення та саратовського заслання суттєво змінилися, він критичніше дивився на ключові особи та події російської і української історії, що суперечило суспільним переконанням тих років. Микола Костомаров напружено працював, розбирав і аналізував архівні матеріали, багато друкувався. Як відомо, у Санкт-Петербурзі історик зустрівся із Пантелеймоном Кулішем та Василем Білозерським, які повернулися із заслання. Вони створили та очолили петербурзьку українську «Громаду», в якій Микола Костомаров відстоював ліберальні погляди. Під час поляризації суспільства, яка відбулася після селянської реформи 1861 р., М. І. Костомаров залишався при власних ліберальних переконаннях, чим настроїв проти себе революційний та контрреволюційний табори [7].

У восьмому розділі автобіографії М. І. Костомаров згадував: «Февраль [1862 р. – О. Т.] прошел благополучно, но в начале марта наступило неожиданное потрясение. В доме Руадзе на Мойке происходил литературный вечер 5 марта. На этом вечере между прочими участниками читал небольшую статью профессор Платон Васильевич Павлов. Статья называлась «Тысячелетие России» и была небольшим сокращением той статьи, которая в том же году была напечатана в календаре» [4, с. 551]. М. І. Костомарова помилувався із датою проведення вечора, який відбувся не 5 березня, а 2 березня 1862 р. Праця П. В. Павлова «Тысячелетие России» була надрукована в «Академическом месяцеслове» за 1862 рік під тією ж назвою.

«Перед началом вечера Павлов, увидя меня, подошел ко мне и дал мне прочитать написанную им статью, спрашивая моего мнения, годится ли она для чтения на вечере. Пробежавши ее, я отвечал, что, по моему мнению, она не заключает в себе ничего, способного обратить неблагосклонное внимание властей, и что я вполне разделяю его взгляд на русскую историю», – споминав М. І. Костомаров [4, с. 551].

«Когда Павлов взошел на кафедру читать свою статью, студенты и другие лица из публики встретили его такими громкими рукоплесканиями, которые с первого раза показывали чрезвычайное сочувствие публики к его личности, сочувствие, которого, правду надобно сказать, он вполне заслуживал как по своей многолетней профессорской деятельности, так и по направлению в науке, весьма нравившемуся тогдашней публике, в

особенности же молодой», – продовжував пригадувати М. І. Костомаров [4, с. 551].

«Профессор несколько раз был останавливаем и прерываем рукоплесканиями, более на таких местах, которые могли иметь либеральный смысл и которые могли подать повод к толкованиям в дурном смысле. По окончании чтения, когда Павлова стали вызывать, он произнес текст из Евангелия: «имеющие уши слышать, да слышат». Это до чрезвычайности понравилось публике: его наградили самыми бешеными рукоплесканиями, которые побудили его в другой раз повторить то же изречение», – споминав М. І. Костомаров [4, с. 551].

Отже, 2 березня 1862 р. у публічній лекції під егідою Вільного університету, що був створений професорами Санкт-Петербурзького університету після його закриття, проіснував протягом січня – березня 1862 р., і, хоча перебував під постійним наглядом третього відділення Жандармського управління, Міністерства народної освіти, Міністерства внутрішніх справ, збирав на публічні лекції до однієї – двох тисяч слухачів, П. В. Павлов виголосив промову про «Тысячелетие России», в якій наголосив на тому, що за весь час свого існування Росія була рабовласницькою країною, з потужним централізованим державним апаратом, де завжди придушувалися найменші прояви громадської волі, засудив кріпосницький лад Російської імперії та проблемність і ненадійність селянської реформи 1861 р. Текст лекції був схвалений цензором, який не міг навіть уявити занадто бурхливу реакцію слухачів. Публіка підтримувала лектора галасливими оплесками та криками схвалення. На гучні виклики аудиторії промовець вийшов і, піднявши руку, заявив: «Россия стоит теперь перед бездною, в которую мы все провалимся, если не обратимся к последнему способу спасения, к сближению с народом. Кто имеет уши слушать, пусть услышит!» [6, с. 12–13]. 5 березня 1862 р. П. В. Павлов був заарештований і 6 березня 1862 р. висланий у повітове містечко Ветлугу Костромської губернії із заборонаю на майбутнє проводити публічні лекції, тобто викладати.

«На другой же день мы все узнали, что Павлов арестован и ссылается в Кострому. Студенты–распорядители заволновались и стали ходить к профессорам, представляя, что по этому поводу в виде демонстрации следует прекратить чтение лекций. Некоторые профессора поддались голосу студентов, но я энергически доказывал и тем и другим, что прекращение лекций не имеет никакого смысла, тем более что Павлов навлек на себя нерасположение правительства вовсе не за эти лекции, а по поводу тона чтения, не имевшего к лекциям никакого прямого отношения, и что делать демонстрации вообще в нашем положении нелепо. Я успел отклонить некоторых профессоров от прекращения лекций; по поводу этого вопроса студенты–распорядители собирали несколько раз профессоров в их квартирах и уговаривали прекратить лекции; но я и некоторые другие профессора, принявшие мое мнение, упорно не хотели поддаваться студентам», – розповідав професор Костомаров [4, с. 551].

«Тогда студенты–распорядители сильно озлобились против меня, видя, что я становлюсь их главною помехою к произведению демонстраций, до которых у них родилась большая охота со времени студенческих смут, повешших к закрытию университета. Надобно заметить, что я, некогда пользовавшийся у студентов большою любовью,

стал уже прежде терять многое в глазах их. Меня почему-то считали вначале отъявленным либералом, даже революционером, и это было одною из причин того горячего сочувствия, каким я пользовался у молодежи. Вероятно, к тому мнению обо мне располагало молодежь мое долгое пребывание в ссылке за политическое дело, которого значения они хорошо не знали», – вспоминав видатний громадський діяч [4, с. 552].

М. І. Костомаров пригадував: «Не нравилось им [студентам – О. Т.] и то, что в моих лекциях они не могли отыскать никаких признаков либеральничанья, намекающего на что-либо современное, так как все лекции мои имели строго научный характер. Наконец, строгое неучастие мое в недавних их студенческих смутах и много раз заявленное нежелание входить в рассмотрение вопросов, их волновавших, еще более вооружили против меня молодежь. Теперь мое нежелание прекращать лекции и мое увещание, обращенное к профессорам, о том же сделали меня в глазах молодежи решительным противником всякого модного либерализма. Затаивши против меня злобу, студенты-распорядители сказали мне, что они покинули свое намерение прекратить публичные лекции, и, обнадёженный их уверениями, я приехал 9 марта на свою лекцию» [4, с. 552].

Видатний історик згадував: «На лестнице при входе в зал один из молодых профессоров сообщил мне, что студенты, злясь на меня, устраивают противу меня какой-то скандал. Назад я уже не мог воротиться и смело вошел в зал. Вступая на кафедру, я был озадачен вопросом одного из распорядителей, Утина: «Все Ваши товарищи согласились прекратить лекции, и мы сегодня заявим об этом публично; как угодно будет Вам?» «Если вы заявите публично, – отвечал я, – то и я со своей стороны заявлю публике собственное мнение». Я взшел на кафедру и прочитал лекцию о «Стоглаве», известивши публику в конце о том, какого содержания будет моя следующая лекция» [4, с. 553].

М. І. Костомарова продовжував свою оповідь: «Не успел еще я сойти с кафедры, как на нее вскочил один из распорядителей и объявил публике, что по поводу арестации профессора Павлова все профессора единогласно порешили прекратить чтение публичных лекций. Мое положение было странное – после того, как я за минуту перед тем объявил публике, в чем будет состоять содержание моей следующей лекции. Притом заявление о прекращении лекций всеми профессорами, читавшими в этом зале, было несправедливо, так как мне было достоверно известно, что многие подобно мне не соглашались из угождения студентам-распорядителям прекращать свое чтение. Наконец, я считал себя и не вправе по воле каких-нибудь десяти человек лишать многочисленную публику возможности слушать мой курс, который был почтен большим сочувствием. Я объявил с кафедры, что другим как угодно, а я не считаю себя вправе прекращать чтение иначе как только тогда, когда услышу от публики желание этого прекращения. На мое заявление раздалось множество голосов: «читайте, непременно читайте»; но в это же время раздались студенческие свистки и посыпались ругательные слова» [4, с. 553].

«Давши время этому шуму успокоиться, я сказал публике: «Эти крики и свистки меня не огорчают; я служу науке и высоко ценю всякую свободу мнений, но подчиняюсь законным действиям; но я не могу

сочувствовать этому псевдолиберализму, который пытается насиловать совесть и убеждения других. Скажу вам, милостивые государи, что эти либералы, которые так меня награждают, не более как Репетиловы, из которых лет через десять выйдут Расплюевы». Снова раздались свистки и ругательства, но их заглушали рукоплескания и одобрительные возгласы публики. Я вышел из зала провожаемый и тем и другим: в одном месте я слышал: «браво, Костомаров», в другом – ругательства», – вспоминав профессор Костомаров [4, с. 553].

М. І. Костомаров спогадував, що його одразу ж викликав до себе Санкт-петербургський військовий генерал-губернатор О. А. Суворов для пояснення того, що відбулося під час його публічної лекції, а шеф корпусу жандармів князь В. А. Долгорукий вимагав назвати імена тих, хто підбурював публіку і погрожував посадити їх у Петропавлівську фортецю.

Проте М. І. Костомаров взяв на себе всю відповідальність за ситуацію, що відбулася: «Тогда я стал просить князя не делать этого, так как весь этот беспорядок произошел из-за меня. Студенты стали мною недовольны и хотели учинить собственно мне пакость – и если по такому поводу, да еще вследствие моих показаний их заключат в крепость, то у меня это будет на совести, и, кроме того, на меня падет незаслуженное и ничем не смываемое пятно. Поэтому я просил, если нужно по поводу случившихся беспорядков предпринять что-нибудь, то, по крайней мере, отстранив совершенно из следствия случай, происшедший со мною, и не поставив им в виду нанесенное мне оскорбление. Князь Долгорукий сказал, что из уважения к моей просьбе он не предпримет следствия, касающегося собственно того, что произошло по поводу моей лекции, но если узнает что-нибудь за ними, не относящееся ко мне, то не оставит их без преследования» [4, с. 554]. Князь Долгорукий виконав свою обіцянку: жодний із тих студентів, хто підбурював публіку не був ні заарештований, ні допитаний у зв'язку із звинуваченнями до М. І. Костомарова та порушенням порядку під час його лекції.

Історик спогадував: «Оказалось, что после моего ухода из зала беспорядок продолжался: кто-то из молодежи говорил пламенную речь, в которой требовал предать меня суду общественного мнения и наказать всеобщим презрением. Наконец, составляли какую-то подписку о подаче адреса в пользу Павлова» [4, с. 554].

Вчений розповідав, що був автором від імені декількох професорів подання до міністра народної просвіти Олександра Головнина із проханням вивити мілість, зглянутися над заарештованим і висланим професором Павловим: «Между тем несколько профессоров составили адрес и подали его министру Головнину. В этом адресе просили снисхождения их товарищу Павлову; текст адреса был написан мною, и я вместе с двумя профессорами ездил к министру подать его. Ходаятайство наше не имело успеха, хотя министр отнесся с большим сочувствием к судьбе осуждаемого профессора. Князь Суворов также уверял нас, что при всем его желании не в его силах добиться возможности спасти Павлова от ссылки. Спустя несколько недель Павлов был отправлен на жительство под надзор полиции в Кострому» [4, с. 554]. Варто відзначити, що після висилки зі столиці професора Павлова, в лекції якого влада уледіла критику самодержавства, серед організаторів Вільного університету стався розкол, що призвело до його закриття.

М. І. Костомарова у своїх спогадах помилково зазначив, що через декілька тижнів П. В. Павлов був відправлений у Кострому. Насправді, висланий у повітове містечко Ветлугу Костромської губернії під поліційний нагляд 6 березня 1862 р. П. В. Павлов лише у 1864 р. був переведений у Кострому, де працював співробітником «Костромских Губернских Ведомостей». У 1865 р. він отримав дозвіл оселитися у Царському Селі, а в 1866 р. – у Санкт-Петербурзі. Із заслання П. В. Павлов повернувся із підірваним здоров'ям, більше громадською діяльністю не займався. Лише у 1871 р. він був звільнений від поліційного нагляду [17, с. 21–22].

«Несмотря на оскорбления, нанесенные мне университетской молодежью, я тогда же получил свидетельство о том, что направление, заявленное этою же молодежью, не разделяется публикою, и, напротив, много таких лиц, которые иными глазами смотрят на мои действия. Ко мне принесли адрес, подписанный более чем двумястами особ обоого пола, бывших моими слушателями в зале городской Думы. Между ними было большинство студентов. В этом адресе сознавали справедливость моего поступка и изъявляли, что оценили мою любовь к науке и мою готовность служить всеми средствами обществу. Впоследствии я узнал, что этот адрес подписал в числе прочих один из бывших студентов, награждавший меня свистками и ругательствами. Он сам сознавался мне в прежней своей проделке против меня и объяснял ее тем, что товарищи возымели над ним влияние, постаравшись представить меня в дурном свете – как заклятого врага молодежи и всех современных прогрессивных движений. Эта думская история оставила на меня глубокое впечатление, которое переменяло многое в моих убеждениях. Я увидел, что большинство русской того времени молодежи, в научные силы которой я простодушно верил, легко могло быть увлекаемо трескучими фразами, шумихой, но оно мало ценило посвящение себя науке», – підсумовував М. І. Костомаров [4, с. 555–556].

«В это время [1863 р. – О. Т.] я получил из Киева приглашение поступить на кафедру русской истории в университете св. Владимира, давно уже оставленную Павловым, и сначала я было согласился, но потом, узнавши, что тогдашний генерал-губернатор Юго-Западного края заявлял университету о своем нежелании в видах политических допускать меня к Киевскому университету по причине возникших на меня обвинений в так называемом «украинофильстве», сам устранился от предлагаемой мне чести, а Киевский университет св. Владимира прислал мне в знак уважения к моей ученой деятельности диплом доктора истории – на основании правила, предоставляющего университетам давать ученые степени без экзамена и диссертации за труды по части науки», – спогадував М. І. Костомаров [4, с. 596].

Після Університету Св. Володимира очолити кафедру російської історії запросив професора Костомарова у 1864 р. Харківський університет, а у 1869 р. – знову Університет Св. Володимира. Однак Міністерство народної освіти не дозволило М. І. Костомарову зайняти університетську кафедру та відновити читання своїх курсів. Більше М. І. Костомаров викладанням не займався, повністю зосередився на дослідницькій роботі. Університет Св. Володимира, в якому видатний історик розпочав свою викладацьку та наукову діяльність,

першим відзначив його вчені заслуги: у 1864 р. він визнав Миколу Івановича Костомарова доктором історії, а святкуючи п'ятидесятиріччя свого існування у 1884 р. обрав почесним членом.

Підсумуюмо, згадані у споминах М. І. Костомарова події початку березня 1862 р. спричинили заслання професора Павлова. Після урядових репресій 1862 р., які примусово відірвали П. В. Павлова від безпосередньої участі у науковому і громадському житті, його ім'я поступово забувалося. Заслання 1862 р. відбулося у самому розквіті його творчих сил. На жаль, тяжкі умови заслання підірвали життєві сили історика і він не зміг після повернення у повній мірі розкрити свій потенціал, завершити перервані праці. Постать професора Павлова була непересічною для свого часу. Завдяки наполегливим клопотанням професора права Університету Св. Володимира О. В. Романович-Славатинського 2 травня 1875 р. П. В. Павлов був затверджений ординарним професором відкритої кафедри історії і теорії мистецтв Університету Св. Володимира. Він також залишався членом Петербурзької археографічної комісії. Його викладацьку, науково-дослідну та музейну діяльність у 1875–1885 рр. на кафедрі історії і теорії мистецтв Університету Св. Володимира дослідила у монографії «Мистецька освіта в Київському університеті (1834–1924)» О. В. Сторчай [11, с. 114–140]. У цей період професор Павлов облаштував Музей вишуканих мистецтв Університету Св. Володимира. У 1885 р. П. В. Павлов повернувся до Санкт-Петербургу. Професор Костомаров після описаних ним подій до університетської кафедри більше не повертався, а присвятив себе виключно дослідницькій діяльності. Відзначимо, що відсторонення від викладання в університетах таких видатних особистостей як М. І. Костомаров та П. В. Павлов було безнадійною втратою як для тодішнього студентства, так і для суспільства загалом.

Список використаних джерел

1. Авсеенко В. Г. Школьные годы. Отрывок из воспоминаний. 1852–1862 [Текст] / В. Г. Авсеенко // Исторический вестник. – 1881. – Ч. 4. – С. 723.
2. Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) [Текст] / Составлен и издан под ред. В. С. Иконникова. – Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. – 860 с.
3. Козачок Я. В., Горленко О. А. Забутню не підлягає. Микола Костомаров і Кирило-Мефодіївське товариство [Текст] монографія / Я. В. Козачок, О. А. Горленко; Національний авіаційний ун-т. – К.: НАУ, 2007. – 80 с.
4. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография [Текст] / Микола Костомаров / Сост. и ист.-биогр. очерк В. А. Замлинского; Примеч. И. Л. Бутича. – 2-е изд. – К.: Лыбидь, 1990. – С. 426–651.
5. Костомаров Микола Іванович (1817–1885). [Текст] Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті / [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк; Ред. кол.: В. В. Скопенко, О. В. Третяк, Л. В. Губерський, О. К. Закусило, В. І. Андрейцев, В. Ф. Колесник, В. В. Різун та ін.]. – Київ: Світ Успіху, 2005. – С. 191–192.
6. Лемке М. Дело профессора Павлова [Текст] / М. Лемке // Очерки освободительного движения 60-х годов. – СПб., 1908. – С. 7–13.
7. Микола Костомаров (1817–1885) історик, мислитель, поет, громадський діяч / 100 найвідоміших українців / Х. Бедрик-Білан, А. Безносик, М. Гнатюк, Л. Громошенко; Під заг. ред. Ю. Павленко. – Київ: Орфей: Автограф, 2005. – 636 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://100v.com.ua/uk/Mikola-Kostomarov-person>
8. Пінчук Ю. А. Костомаров Микола Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. –

К.: В-во «Наукова думка», 2008. – 568 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kostomarov_M

9. Португалов В. О. Учень об учителі [Текст] / В. О. Португалов // Історическіє записки. – 1986. – Т.113. – С.252–256.

10. Романович–Славатинський А. В. Моя жизнь и академическая деятельность. Воспоминания и заметки. 1832–1884 гг. [Текст] / А. В. Романович–Славатинський // Вестник Европы. – 1903. – Ч.2. – С.619.

11. Сторчай О. В. Мистецька освіта в Київському університеті (1834–1924). Монографія / [Текст] / О. В. Сторчай. – К.: ІЦек, 2009. – 335 с.

12. Тарасенко Ольга. Становлення та розвиток історичної освіти та науки у Київському університеті у 1834–1884 рр. [Текст] / Ольга Тарасенко. – К.: Логос, 1995. – 276 с.

13. Тарасенко О. О. З історії становлення та розвитку історичної освіти в Київському імператорському університеті Св. Володимира (до 175 річчя від дня заснування) [Текст] / О. О. Тарасенко // Історична думка. – 2010. – №1 (2). – 59 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/6385/1/O_Tarasenko_IS.pdf

14. Тарасенко Ольга. Викладацька діяльність П. В. Павлова в Університеті Св. Володимира у середині XIX ст. [Текст] / О. О. Тарасенко // Література та культура Полісся. – 2007. – №38. – С.236–248.

15. Тарасенко Ольга. Формування наукових шкіл істориків в Університеті Св. Володимира: Іван Васильович Лашніков [Текст] / О. О. Тарасенко // Київські історичні студії. Збірник наукових праць. – 2015. – №1. – С.108–114.

16. Тарасенко О. О. Представники народницького напрямку Микола Костомарова та Іван Лашніков [Текст] / О. О. Тарасенко // ScienceRise. – 2015. – №11/1 (16). – С.64–68.

17. Тарасенко О. О. До становлення школи істориків Університету Св. Володимира: Платон Васильович Павлов [Текст] / О. О. Тарасенко // Парадигма пізнання: гуманітарні питання. – 2015. – Т.7, №10. – С.5–30.

18. Тарасенко О. О. Спогади Костомарова (школа істориків Університету Св. Володимира) [Текст] / О. О. Тарасенко // Грані. – 2015. – №11/2 (127). – С.97–102.

19. Тарасенко О. О. До становлення школи істориків Університету Св. Володимира: В. Ф. Домбровський та М. І. Костомаров [Текст] / О. О. Тарасенко // Грані. – 2015. – №12/2 (128). – С.59–68.

20. Тарасенко О. О. Спогади В. Й. Португалова про професора Павлова (школа істориків Університету Св. Володимира) [Текст] / О. О. Тарасенко // Матеріали XII Міжнародної наукової інтернет конференції «Актуальні наукові дослідження сучасності (22–24.12.2015)». – С.77–85.

21. Шевченко Л. В., Таран О. Г. Павлов Платон Васильович [Текст] / Л. В. Шевченко, О. Г. Таран // Електронна енциклопедія Київського національного університету імені Тара Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/istoriyi-rosiyi-kafedra/pavlov-platon-vasyil%60ovych/>

References

1. Avseenko V. G. Shkolnye gody. Otryvok iz vospominaniy. 1852–1862 [Текст] / V. G. Avseenko // Istoricheskiy vestnik. – 1881. – Ч.4. – С.723.

2. Biograficheskiy slovar professorov i prepodavateley Universiteta Sv. Vladimira (1834–1884) [Текст] / Sostavlen i izdan pod. red. V. S. Ikonnikova. – Kiev: Tip. Un–ta Sv. Vladimira, 1884. – 860 s.

3. Kozachok Ya. V., Horlenko O. A. Zabuttiu ne pidliahaie. Mykola Kostomarov i Kyrylo–Mefodiivske tovarystvo [Текст]: monohrafiia / Ya. V. Kozachok, O. A. Horlenko; Natsionalnyi aviatsiyni un–t. – Kyiv: NAU, 2007. – 80 s.

4. Kostomarov N. I. Istoricheskie proizvedeniya. Avtobiografiya [Текст] / Mikola Kostomarov / Sost. i ist.–biogr. ocherk V. A. Zam-linskogo; Primech. I. L. Buticha. – 2–e izd. – Kyiv: Lybid, 1990. – С.426–651.

5. Kostomarov Mykola Ivanovych (1817–1885). [Текст] Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka: Nezabutni postati / [Avt.–upor. O. Matviichuk, N. Struk; Red. kol.: V. V. Skopenko, O. V. Tretiak, L. V. Huberskyi, O. K. Zakusylo, V. I. Andreitsev, V. F. Kolesnyk, V. V. Rizun ta in.]. – Kyiv: Svit Uspikhu, 2005. – С.191–192.

6. Lemke M. Delo professora Pavlova [Текст] / M. Lemke // Ocherki osvoboditel'nogo dvizheniya 60–kh godov. – SPb., 1908. – С.7–13.

7. Mykola Kostomarov (1817–1885) istoryk, myslytel, poet, hromadskiy diiach / 100 naividomishykh ukrainsiv / Kh. Bedryk–Bilan, A. Beznosyky, M. Hnatiuk, L. Hromovenko; Pid zah. red. Yu. Pavlenko. – Kyiv: Orfei: Avtohrif, 2005. – 636 s. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://100v.com.ua/uk/Mikola-Kostomarov-person>

8. Pinchuk Yu. A. Kostomarov Mykola Ivanovych [Elektronnyi resurs] // Entsyklopediia istorii Ukrainy: T.5: Kon – Kiu / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. – Kyiv: V–vo «Naukova dumka», 2008. – 568 s. – Rezhym dostupu: http://www.history.org.ua/?termin=Kostomarov_M

9. Portugalov V. O. Uchenik ob uchitele [Текст] / V. O. Portugalov // Istoricheskie zapiski. – 1986. – Т.113. – С.252–256.

10. Romanovich–Slavatinskiy A. V. Moya zhizn i akademicheskaya deyatelnost. Vospominaniya i zametki. 1832–1884 gg. [Текст] / A. V. Romanovich–Slavatinskiy // Vestnik Yevropy. – 1903. – Ч.2. – С.606–650.

11. Storchai O. V. Mystetska osvita v Kyivskomu universyteti (1834–1924): Monohrafiia / [Текст] / O. V. Storchai. – Kyiv: Shchek, 2009. – 335 s.

12. Tarasenko Olha. Stanovlennia ta rozvytok istorychnoi osvity ta nauky u Kyivskomu universyteti u 1834–1884 rr. [Текст] / Olha Tarasenko. – Kyiv: Lohos, 1995. – 276 s.

13. Tarasenko O. O. Z istorii stanovlennia ta rozvytku istorychnoi osvity v Kyivskomu imperatorskomu universyteti Sv. Volodymyra (do 175 richchia vid dnia zasnuvannia) [Текст] / O. O. Tarasenko // Istorychna dumka. – 2010. – №1 (2). – 59 s. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://elibrary.kubg.edu.ua/6385/1/O_Tarasenko_IS.pdf

14. Tarasenko Olha. Vykladatska diialnist P. V. Pavlova v Universyteti Sv. Volodymyra u seredyni XIX st. [Текст] / O. O. Tarasenko // Literatura ta kultura Polissia. – 2007. – №38. – С.236–248.

15. Tarasenko Olha. Formuvannia naukovykh shkil istorykiv v Universyteti Sv. Volodymyra: Ivan Vasylovych Lashniukov [Текст] / O. O. Tarasenko // Kyivski istorychni studii. Zbirnyk naukovykh prats. – 2015. – №1. – С.108–114.

16. Tarasenko O. O. Predstavnyky narodnytskoho napriamku Mykola Kostomarov ta Ivan Lashniukov (shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) [Текст] / O. O. Tarasenko // ScienceRise. – 2015. – №11/1 (16). – С.64–68.

17. Tarasenko O. O. Do stanovlennia shkoly istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra: Platon Vasylovych Pavlov [Текст] / O. O. Tarasenko // Paradyhma piznannia: humanitarni pytannia. – 2015. – Т.7, №10. – С.5–30.

18. Tarasenko O. O. Spohady Kostomarov (shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) [Текст] / O. O. Tarasenko // Hrani. – 2015. – №11/2 (127). – С.97–102.

19. Tarasenko O. O. Do stanovlennia shkoly istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra: V. F. Dombrovskiy ta M. I. Kostomarov [Текст] / O. O. Tarasenko // Hrani. – 2015. – №12/2 (128). – С.59–68.

20. Tarasenko O. O. Spohady V. Y. Portuhalova pro profesora Pavlova (shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) [Текст] / O. O. Tarasenko // Materialy XXII Mizhnarodnoi naukovoï internet konferentsii «Aktualni naukovі doslidzhennia suchasnosti (22–24.12.2015)». – С.77–85.

21. Shevchenko L. V., Taran O. H. Pavlov Platon Vasylovych [Текст] / L. V. Shevchenko, O. H. Taran // Elektronna entsyklopediia Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/istoriyi-rosiyi-kafedra/pavlov-platon-vasyil%60ovych/>

Tarasenko O. O., Ph.D in History, Associate Professor History of Ukraine Department Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine, Kyiv), Olgatarasenko@ukr.net

M. I. Kostomarov memories about P. V. Pavlov (School of historians of St. Volodymyr University)

The article analyzes memories from the autobiography of the famous Ukrainian and Russian scientist, historian, social activist, professor of St. Volodymyr University Mykola Kostomarov (1817–1885), during his life and work in Saint Petersburg in 1861–1863, about a professor of St. Volodymyr University Platon Pavlov (1823–1895). P. V. Pavlov was moved, in fact, was deported to Saint Petersburg in 1860 from teaching at St. Volodymyr University, where he was a respectable teacher, had a deep admiration among students, influenced to the formation of their outlook, was teaching successfully for twelve years, had formed his scientific school. Mykola Kostomarov memories about Platon Pavlov help to understand the events of early March 1862, which led to exile of Pavlov without the right to teach, recreate the epoch and the people who lived there, and help to understand the scientists who were involved to the formation of School of historians of St. Volodymyr University and who occupy one of the most honorable places of its representatives deeper.

Keywords: Kostomarov Mykola Ivanovych, autobiography, memoirs, Pavlov Platon Vasyevych, School of historians of St. Volodymyr University.

Тарасенко О. А., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины, Институт общества Киевского университета им. Бориса Гринченка (Украина, Киев), Olghatarasenko@ukr.net

Воспоминания Н. И. Костомарова о П. В. Павлове (школа историков Университета Св. Владимира)

Проанализированы воспоминания известного украинского и российского ученого, историка, общественного деятеля, профессора Университета Св. Владимира Николая Ивановича Костомарова (1817–1885) во время его жизни и деятельности в Санкт–Петербурге в 1861–1863 гг., которые он оставил в своей автобиографии, о профессоре Университета Св. Владимира Платоне Васильевиче Павлове (1823–1895), который в 1860 г. был оторван от преподавания в Университете Св. Владимира, в котором он имел огромный авторитет и уважение среди студентов, влиял на формирование их мировоззрения, успешно преподавал в течение двенадцати лет, сформировал свою научную школу, и переведен, фактически выслан, в Санкт–Петербург. Воспоминания Н. И. Костомарова о П. В. Павлове помогают понять события начала марта 1862 г., повлекшие за собой ссылку П. В. Павлова без права преподавать, воссоздать эпоху и людей, которые в ней жили и глубже понять ученых, причастных к формированию школы историков Университета Св. Владимира, в которой оба историка занимают одно из самых почетных мест.

Ключевые слова: Костомаров Николай Иванович, автобиография, воспоминания, Павлов Платон Васильевич, школа историков Университета Св. Владимира.

УДК 930

Карпюк Я.,
здобувач кафедри історії, Чорноморський
державний університет ім. Петра Могили
(Україна, Миколаїв), yana14karpiuk@gmail.com

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЮРІЯ БОЙКО–БЛОХИНА

За результатами вивчення наративних джерел, мемуарних спогадів, епістолярної спадщини, різноманітних наукових статей, монографій, нарисів, рецензій, довідок у бібліографічних покажчиках, присвячених постаті Ю. Бойко–Блохину, виокремлено та проаналізовано ті розвідки, автори яких розглядали особистість вченого або торкалися різних аспектів його життєдіяльності.

Проаналізовано наукову та громадсько–політичну діяльність професора в історіографічних розвідках, з'ясовано, що ранні біографічні та персоналогічні розвідки, присвячені постаті Ю. Бойко–Блохину виявилися найбільш малодослідженими і потребують подальших студій.

Ключові слова: Юрій Бойко–Блохін, персоналогічні та біографічні розвідки, мемуари, спогади.

Вся сукупність праць про Ю. Бойко–Блохину нараховує незначну кількість наукових статей, монографій, нарисів, що описують різні сторони життєдіяльності вченого. Узявши за критерій поділу тематику досліджень, усі праці про Ю. Бойко–Блохину можна згрупувати у такі рубрики:

I. Публікації про особистість вченого і його біографію.

II. Праці про громадсько–політичну діяльність професора.

III. Публікації що опосередковано стосуються зазначених аспектів, але містять важливі деталі, які характеризують передумови та особливості досліджуваного періоду, на тлі якого відбувалося формування та розвиток філософських та політичних ідей професора.

Мета статті полягає у виокремленні та аналізі тих розвідок, автори яких розглядали особистість вченого або торкалися різних аспектів його життєдіяльності.

Юрій Бойко–Блохін – український літературознавець і політичний діяч (1909–2002), професор–українець, який першим після Другої світової війни почав у Німеччині викладати українознавство. Актуальність дослідження визначної постаті українознавства полягає в тому, що на сьогодні немає ґрунтовних праць узагальнюючого характеру, у яких було б здійснене спеціальне, комплексне

дослідження діяльності професора. Його творчість – це глибокий аналіз і унікальний синтез, поєднання спеціальних узагальнень, і, основне, включення української культури у світовий процес, в якому вона, власне посідає своє істинне місце. На сьогоднішній день історіографічний аналіз життя та діяльності професора залишається у колі малодосліджених питань і потребує детального вивчення та аналізу, відповідно, звернення до цієї теми є даниною пам'яті відомому досліднику та необхідністю об'єктивного вивчення і осмислення його творчої спадщини.

На сьогоднішній день життєвий шлях та наукова діяльність Ю. Бойко–Блохину як в Україні, так і в Німеччині залишається у колі малодосліджених проблем. Основним дослідником діяльності професора стала його друга дружина – доктор філософії, професор, член–кореспондент УВАН, почесний Академік АН ВШ України з 2009 р. Дарина Тетерина–Блохін. Вона являється автором ряду монографій, які дають найґрунтовніший біографічний опис: «Життя та творчість Юрія Бойко–Блохину: (До 70–річчя діяльності) [7], Короткі штрихи історії ОУН та політичної діяльності Юрія Бойко–Блохину (до 70–ти річчя ОУН та 90–річчя з дня народження Ю. Бойко–Блохину) [10], «Діяльність Юрія Бойко–Блохину в німецькому світі (До 100–річчя від Дня народження професора) [9], «Об'єднання українських письменників «Слово» на еміграції в Європі» [11], «Діяльність Ю. Бойко–Блохину на тлі подій в ОУН (1960–1993 pp.) [8].

У часи незалежності України, Дарина Тетерина–Блохін почала все активніше популяризувати ім'я свого чоловіка серед українського населення. У 2009 р. вона ініціювала створення на базі Переяслав–Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди Музею–архіву професора Ю. Бойко–Блохину. Сама облаштує його кабінет, до якого, завдяки допомозі Міністерства закордонних справ України, передала з Мюнхену частину родинного архіву–бібліотеки та меморіальних речей: рукописні та друковані українсько–, англо– та німецькомовні праці, листування, документи професора.

Метою діяльності архіву є організація дослідження, вивчення життєвого, наукового та громадсько–політичного шляху вченого, проведення наукових читань, семінарів, підготовці фахівців з Бойкознавства.

Вагомими джерелом для дослідження життя та діяльності професора являється епістолярна спадщина – листування Ю. Бойко–Блохину з визначними німецькими науковцями і урядовцями. У листі до німецького славіста Ганса Роте, професора Болонського університету, Юрій Гаврилович відстоює потребу системного вивчення українознавчих дисциплін в університетах ФНР, як складової слов'язознавчих курсів. Це, за переконаннями професора не лише поглиблюватиме науковість німецької академічної освіти, але й протидіятиме повсюдній українофобії з боку російських діячів еміграції.

У листуванні з німецькими урядовцями м. Бадемс відстоює необхідність відкриття пам'ятної дошки на ганебне відзначення століття Емського указу заборони української мови, підписано Олександром II.

Коротка біографічна довідка про постать Бойко–Блохину розміщена в статті Ірини Сергіївни Міронової «Життєвий та творчий шлях Юрія Бойко–Блохину» [3].

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Волканов С. И. Стратегии и созыв еkkлeсии	7
Заплетнюк О. А. Роль семьи фараона Эхнатона в новом религиозном культе	9
Кириченко М. И. Северяне в недатированной части Повести временных лет	12
Дорошок Н. А. Исследование городского недвижимого имущества как одно из ведущих направлений деятельности статистиков Черниговского земства	16
Литвин Н. Н. Масонство в Украине и национальные движения в первой половине XIX ст.	19
Михайлов А. И. Открытие Акерманской земской кассы мелкого кредита	23
Романюк Н. И. Увеличение численности и роли сельских предпринимателей в условиях аграрных реформирований второй половины XIX – начала XX в. (за материалами Киевской, Подольской и Волынской губерний)	27
Пасицка О. И. Влияние митрополита Андрея Шептицкого на хозяйственную жизнь галицких украинцев (конец XIX – первая треть XX ст.)	31
Сакивский И. Б. Жизнь и деятельность Емилиана Ковча (1884–1939 гг.)	36
Слесаренко О. А. Образование и особенности функционирования Центральной комиссии национальных меньшинств при Всеукраинском центральном исполнительном комитете (середина 1920–х годов)	40
Андрущак Р. И. Антирелигиозная деятельность Союза воинствующих безбожников относительно к Римско–католической церкви на Подолье в конце 20–х гг. XX века	43
Гай–Нижнык П. П. Концепция основных принципов сельскохозяйственной (аграрной) политики будущего Украинского государства в социально–экономической модели ОУН(б)	45
Лукашів В. Я. Материальные аспекты развития «Общества им. М. Качковского» в Западной Украине (1919–1939 гг.)	53
Щеблюк С. Г. Становление и деятельность профсоюзных организаций в Волынском воеводстве в 1921–1939 гг.	56
Кравчук Л. Материальное положение медицины как фактора внедрения советского образа жизни на оккупированных землях Тернопольщины (сентябрь 1939 – июнь 1941 гг.)	60
Гольд А., Дорошева А. А. Новый порядок на землях Южной Бессарабии в 1941–1944 гг.	63
Пушкарев В. Л. Реализация программы легионерского движения в условиях национал–легионерского государства 1940–1941 гг.	68
Кропиво Е. М. Законодательно–нормативное обеспечение подготовки специалистов средней квалификации для сельского хозяйства УССР в 1950–60–х гг.	71
Лукьяненко А. В. «Языковая беспечность» коллектив педагогический ВУЗ Украинской ССР времен «оттепели»	75
Богатырчук К. А. Идеологическая составляющая повседневной жизни учащейся молодежи Украинской УССР в период «застоя»	79
Левчук К. И. Создание и основные направления деятельности Украинского союза ветеранов Афганистана (1985–2000 гг.)	84
Павленко Ю. А. Сельское хозяйство Николаевщины в период Перестройки (1985–1991 гг.)	88
Шкабо С. Государственная деятельность Леонида Кучмы на посту премьер–министра Украины (1992–1993 гг.)	91
Боблиенко Е. П. Украинское национальное меньшинство в Любушской земле (Республика Польша) во второй половине XX – в начале XXI века	96
Корниенко Н. В. Место демократической составляющей во внешней политике США по отношению к Украине в 1991–1992 гг.	99
Пуля И. Международные стандарты оценивания качества (к 20–й годовщине Украинского национального конкурса качества)	102
Корсак Р. В. Реформы Чешской Республики в правовой, экономической и финансовой сферах: предложения и рекомендации применения в Украине	105
Буглай Н. М. Польша–Украина: отношения стратегического партнерства	108
Сичкаренко Г. Г. Реформа высшего образования 1987 г.: уроки для Украины	113
Срибна М. А. Достижения и перспективы Национального академического театра русской драмы имени Леси Украинский в конце XX – начале XXI в.	116
Савелова М. А. Специальные программы Goethe–Institut Ukraine 2015–2016 в рамках «Восточного партнерства»	120
Бей Р. В. Микроклимат животноводческих помещений как центральная проблема гигиены сельскохозяйственных животных и механизации животноводства	124
Дорошенко Л. В. Раннесредневековые славянские древности Восточной Европы в историографической практике конца XIX – начала XXI в.: к постановке проблемы	127
Тарасенко О. А. Воспоминания Н. И. Костомарова о П. В. Павлове (школа историков Университета Св. Владимира)	133
Карпюк Я. Историография исследования жизнедеятельности Юрия Бойко–Блохина	139
Сорокина О. С. Материалы Института литературы имени Т. Г. Шевченко об исторической фигуре Юрия Лавриненко в жизни украинской диаспоры второй половины XX века	142
Качковская Л. Р. Делопроизводственная документация Киевского общества охраны памятников старины и искусства: особенности оформления реквизитов и содержания	146
Богдалов А. Г. Трофейные военные флаги времен Второй мировой войны в коллекции Национального музея истории Украины	151
Козак А. В. Благотворительность и меценатство в Украине второй половины XIX – начала XX в. в российской имперской и советской историографии	154
Никитенко А. И. Супружеская жизнь народолюбной интеллигенции Надднепрянской Украины пореформенного периода: историографический аспект	159
Мингазутдинова Г. И. Освещение политика США в Центральной Азии в конце XX – начале XXI вв. в научной литературе	163
Покляцкая В. В. Информационный потенциал прессы как источника для изучения «образа врага» в американско–советских отношениях в 1980–х гг.	167
Яшук О. Ю. Международные связи украинского Красного Креста: историографический дискурс	170
Ботика Т. С. Российские журналы про англо–русские связи конца XIX – начала XX вв.	175
Рагимли Р. Этнополитические объединения северокавказских народов и их влияние на социально–политические процессы в современном мире ..	177
Рзаева Р. Н. Новые данные о среднебронзовой культуре Кавказа	179
Эминова Г. Эпоха, жизнь и творчество Мешеди Мухаммеда Бюльбюля	181